

ՄԵԼԵ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.
Թիֆլիսում գրվում են միմյանի խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мпакъъ“.
Կամ Tiflis, Redaction „Mschak“.
Տէլեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)
Բաղադրարարութիւնը ընդունւում է առանձին լեզուով.
Բաղադրարարութիւնները համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկով.
Տէլեֆոն № 253.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Կուկիայի ս. Աստուածածին Թանգոյեան եկեղեցու երէցփոխը պատիւ ունի յայտ-
նելու հայ հասարակութեան, որ կիրակի օր, ամսին 15-ին, ուղիղ ժամի 11-ին, հանգու-
ցեալ

ԹԱՆԴՈՅԵԱՆՆԵՐԻ

գերեզմանները վրա հոգեհանդիստ է կատարվելու:

1—1

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նոր հիմնարկութիւն փոխառութեան համար.
—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Բարձրագոյն հեռա-
գիւղերը. Մամուլ. Նամակ Նուրու. գաւառից.
Նամակ Արաքսաբերդից. Նամակ Խմբագրու-
թեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒ-
ԹԻՒՆ. Լաբորի. Նամակ Ֆրանսիայից. Նամակ
Պարսկաստանից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԿՈՒ-
ՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ:

ՆՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ ՀԱՄԱՐ

Սկզբունքով որոշված է և բարձր շըր-
ջանների հաւանութիւնն է ստացել մի
նոր հողային բանկի հաստատութիւնը Ան-
դրկովկասի մի այնպիսի նշանաւոր կէտում,
ինչպէս է Բագու քաղաքը: Մի քանի ամ-
սից յետոյ Բագուում կը բացվի քաղաք-
ային կրեդիտային ընկերու-
թիւն, նման թիֆլիսի նոյնատեսակ ըն-
կերութեան, որի գործը պէտք է լինի,
գրաւ վերցնելով Բագու քաղաքի մէջ տը-
ներ և հողեր, տալ նրանց տերերին փո-
խարինարար յայտնի քանակութեամբ գու-
մարներ: Այսպիսի մի հիմնարկութեան
բացումը Բագուում շատ կարեւոր էր, իսկ
Բագուի ներկայ հանգամանքներում վերին
աստիճանի ժամանակակից և անհրաժեշտ:
Պէտք է նկատել, որ Բագուի մէջ այժմ
սկսված է տներ շինելու մի տենդ. կա-
ռուցվում են բազմաթիւ տներ քաղաքի
թէ հին և թէ նոր մասերում: Նորոգվում
են եղած շինութիւնները, մի յարկանի
տները փոխարկվում են երկու և երեք
յարկանի տներով. իսկ այդ բոլորի համար
հարկաւոր եղած փողը հողացվում է կամ
պատրաստի գումարներով, եթէ կան այդ-
պիսիները, և կամ մեծ մասամբ մասնաւոր
պարտքերի միջոցով, որոնք ձեռք են քե-
րում ծանր պայմաններով, վճարելով 10—
12 և աւելի տոկոս: Վերջին տարիները
Բագուի տանտէրերը սկսեցին զիմէլ թիֆ-
լիսի ազնուականութեան կալուածական
բանկին, որ գրաւ է վերցնում նոյնպէս և
տները: Սակայն այդպիսի փոխառութիւն-
ների թիւը սահմանափակ է և բազուցի-
ները վաղուց սպասում էին ունենալու
իրանց քաղաքում յատուկ հիմնարկութիւն,
որ առանց դժուարութիւնների և արագ
կատարելի փոխառութիւն տալու գործու-
ղութիւնը:

Քաղաքային կրեդիտային ընկերութիւն
հաստատելը կալուածական բանկի նպա-
տակարար ձևերից մէկն է: Այդտեղ
ընկերութիւն կազմողները նոյն տանտէ-
րերն են, որոնք փոխառութեան պէտք ու-
նեն, ուստի և ընկերութեան ստացած ա-
ւելորդ շահը պէտք է այս կամ այն ձևով
վերադառնայ տանտէրերին: Իրանց մաս-
նակցութեամբ ընտրած վարչական ան-
ձանց ձեռքով տանտէրերը կարող են կրե-
դիտային այդ հիմնարկութեանը տալ այն
բարեկարգ վիճակը, որ նրանց ցանկալի է:
Այդտեղ պաշտօնեաների վրա ծանրացած
է ընդհանուր ժողովի առաջ պատասխա-
նատուութիւնը իրանց բոլոր գործողու-
թիւնների համար:
Բագուի կրեդիտային ընկերութիւնը կը

տայ գումարներ՝ հաշւած 5 տոկոսի վրա:
Ապագայում, երբ ընկերութիւնը խոր ար-
մատներ կը բռնի, կարելի է այդ տոկոսը
իջեցնել 4 1/2 և 4-ի: Այդ բանին պէտք
է ձգտեն ընկերութեան վարչական ան-
ձինք, բարեկարգ վիճակի մէջ պահելով
ընկերութեան գործողութիւնները և զգուշ
վերաբերվելով դէպի տուած գրաւների
չափը: Ներկայումս, երբ Բագուն մեծ
գրաւական կարօտութեան մէջ է, քաղա-
քային կրեդիտային ընկերութեան հիմնելը
բաւարարութիւն կը տայ կարօտողների մի
մեծ խմբին և այդպիսով հրապարակ կը
հանէ արդիւնաբերութեան համար այն
գումարները, որոնք մասնաւոր պարտքերի
ձեռով կապված էին քաղաքի շինութիւն-
ների հետ:

Որքան մեզ յայտնի է, ընկերութիւնը
կը բացվի առաջիկայ ձմեռվայ սկզբին և
յուրեղարի 1-ից կը սկսի կանոնաւոր գոր-
ծունէութիւնը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԵՌԱԿՈՒՆԵՐ

«Արարատ» ամսագրում կարդում ենք.
«Քաղաքաւանդ Նորին Կայսերական Բարձրու-
թիւն Գեօրգի Ալեքսանդրովիչի մահուան գոյժը
Մայր Աթոռ հասաւ հինգշաբթի, յուլիսի մէկին, և
իսկոյն Մայր տաճարի զանգակները տխուր հնչե-
մամբ հրաւիրեցին միաբանութեան և աղօթա-
բար հասարակութեան մասնակցելու ամբողջ
Ռուսաստանի սգոյն և Արքայազն Հանգուլեայի
հոգւոյ համար այլօրերու: Հոգեհանգստեան կար-
գը կատարուեցաւ Վեհափառ Հայրապետի ներ-
կայութեամբ, որ շտապեց իւր փառակցութիւնը
յայտնել Նոյն Կայսերական Սեփութեանց Թա-
գաւոր Կայսեր և Մայր Կայսրուհոյն, և ի պա-
տասխանի ստացաւ հետեւեալ հեռագիրները.

Խորապէս զգացուած եմ Ձեր Արքայութեան ջեր-
մազին աղօթքներով վաղաժամ վախճանուած Թա-
գաժառանգի հոգւոյ հանգուցման համար: Ի սըր-
տէ չնորհակալ եմ Ձերնից և բոլոր հայոց եկե-
ղեցուց՝ արտայայտած վշտակցական զգացմանց
համար:
Նիկօլայ:

Խորապէս զգացուած եմ Ձեր կարեկցութեամբ
և աղօթքներով անկեղծօրէն չնորհակալ եմ:
Մարիա:

Վեհափառ Հայրապետի կողմից ուղղուած հեռա-
գիրն էր.

Նորին Կայսերական Մեծութեան
Թագաւոր Կայսեր.

«Քաղաքաւանդ Գեօրգի մահուան խիստ
փառելի գոյժը յանափա տխրեցնց ինձ և
ամբողջ հայոց եկեղեցին: Խոնարհելով Ամե-
նաբարձրեալի անփոփոխելի նախաաւանանու-
թեան առաջ, դառնապէս ողբում ենք հա-
րիւր միլիոնաւոր հաւատարմի հպատակների
հետ այդ մեծագոյն կորուստը և, Միաժող սե-
ղանի առաջ հոգեհանգստի կատարելով՝ ամենա-
ջերմեանով աղօթքներ ենք վեր առաքում՝
տալ Ձեր Մեծութեան ս. Հոգւոյ մխիթարու-
թիւնը, թեթեւացնելով Ձեր մեծ վիշտը: Եւ իող
Ամենաողորմածն Աստուած հանգուցանէ Գեօրգի
թաղաժառանգի հոգին, յաւիտեական կեանք
պարգեւելով երկնից արքայութեան մէջ:
Նոյն բուխղաղութեամբ՝ Մայր Կայսրուհոյն:

ՄԱՄՈՒԼ

Այժմ, երբ գիւղական աշխատանքները վեր-
ջանում են, հաստատապէս կարելի է ասել, որ
մեր երկրի ազգաբնակչութեան վիճակված է
անցկացնել տնտեսական տագնապի մի ծանր
տարի: Բաւարար հունձ չատ քիչ տեղ է ստաց-
վել, ոչնչացել է երաշտից: Շատ տեղերում էլ
կարկուտ և հեղեղները ջարդեցին, տարեցին
ամեն ինչ: Եւ ամեն տեղից գնալուստներ են գա-
լիւ. կան այնպիսի տեղեր, ուր ազգաբնակչու-
թիւնը գոհ լինի. եթէ կան էլ, շատ քիչ են,
այնքան քիչ, որ չեն կարող փոփոխել ընդհա-
նուր պակասութեան պատկերը: Ցաղնապը սկսվել
է այժմից իսկ. հացահատիկների թանգութիւնը
զգալի է ամեն տեղ: Այս դեռ սկիզբն է, դեռ
մենք ամառվայ մէջ ենք գտնվում: Պէտք է դի-
մանալ մի ամբողջ տարի, պէտք է աչք դնել
1900-ի հունձի վրա: Գրութիւնը պարզեւ հա-
մար բաւական է ինչեւ, որ երաշտի դոհ է դար-
ձել մի այնպիսի հացաշատ երկիր, ինչպէս է
Նրեանիսի նահանգը: Ահա ինչպէս է նկարագ-
րում «Новое Обозр.» լրագրի թղթակիցը այդ
նահանգի դրութիւնը:

Վերջին ժամանակ Նրեանի հրապարակում
ցուցնի պուղը ծախվում է 1 ռուբլի 30 կո-
պեկ—1 ռ. 40 կոպ., գարու պուղը 60—70
կոպ., չոր խոտի պուղը 30—35 կոպ., յարգի
պուղը 20—25 կոպ.: Այս գները 1 1/2 անգամ
բարձր են այն գներէն, որոնք գոյութիւն ու-
նեն անբերրութիւնից վնասված հարաւա-
րեւոտեան Ռուսաստանում, և տեղական վա-
ճառականներէն մի քանիսը հացահատիկներ
են բերել տալիս Օդեսայից և Նովորոսիյսկից,
չը նայած որ ճանապարհածախս այդ տեղերը
մինչև Նրեան պէտք է տալ պուղին 40—45
կոպեկ: Այս տխուր հանգամանքի պատճառը
չը տեսնված երաշտութիւնն է, որ տիրապե-
տում էր 3 ամբողջ ամիսների ընթացքում—
մայիսին, յունիսին և յուլիսին—և չըթողց որ
հացաբոյսերը հասակ քաշեն: Չը նայած որ
գարնան սկիզբը հացաբոյսերի հասակը շատ
գեղեցիկ էր, շրթեր վերջ ի վերջոյ ուժաթափ
արին նրանց: Ծափարակներում և լեռնային
այնպիսի տեղերում, ուր կարելի էր ջրել
ցանքները, արհեստական ոռոգման միջոցով
կարելի եղաւ պահպանել հացաբոյսերի բնա-
կան հասակ քաշելը և այդ տեղերում լաւ,
մինչև անգամ շատ լաւ հունձ ստացվեց. մի
գետեանից 80, 100, նոյն իսկ 120 պուղ:
Բաւական է ինչեւ, որ Վարդապատ գիւ-
ղում հունձի 1 1/2 մասը, որ ստանում է վառ-
քը, այս տարի հաւում է 500—550 խալվար
(15,000—16,000 պուղ), մինչդեռ սովորա-
կան տարիներում Վարդապատում տալիս է
վառքին 200—300 (6000—9000 պուղ) խալ-
վարից ոչ աւել:

Բայց ուրիշ տեսարան են ներկայացնում
լեռնային մասերը:

Նոր-Բայազետի, Ալեքսանդրօպոլի գաւառ-
ներում, Սեւաստում և ուրիշ տեղերում, չը
նայած հիւսիսային զով քամիներին, որոնք փը-
լում են պարբերաբար, հացաբոյսերը 6—8,
մինչև իսկ 4 վերջոյից աւել չը բարձրացան.
միջին հաշուով մի գետեանից 30—35 պուղ-
ից աւել չը տուել, թէև շատ գիւղերում չեն
վերցրել նոյն իսկ 20, 10 պուղ, մինչև ան-
գամ սերմը: Հացաշատութեամբ հոգակված
Նորադը, որի հնձի 1/2 մասը էլ միաժամեցի-
ները վառքից սովորաբար վերցնում էին 300
—400 խալվարով, այս տարի 50 խալվար էլ
չի տալ:

Նոյն է դէպք, որ 3 խալվար ցանողը ստա-
ցել է 1/2 խալվար հունձ: Եւ այսպէս շատ տե-
ղերում: Բայց ամենադժուար բանը անասուննե-
րի պուղն է: Յարգի ու խոտի գները բարձրա-
նում են ոչ թէ օրերով, այլ ժամերով: Սեմեո-
նովկա գիւղում սովորաբար չոր խոտը ծախվում
էր 15—10 կոպեկով, այժմ 70 կոպեկ արժէ:

Գիւղացիները սարսափի մէջ են թէ ինչ կը
լինի ձմեռը, և այժմից իսկ աշխատում են
նշլին գներով ձեռքից հանել իրանց անասուն-
ներին: Մի լաւ կովը, որ արժէ 20—30 ռուբ-
լի, այս րօպէս կարելի է ձեռք բերել 7—10
ռուբլով: Միսը Նոր-Բայազետում ծախվում է
տակաւից ցած. ոչխարի միսը արժէ 4 կո-
պեկ, փոխանակ նշանակված 5 կոպեկի: Եթէ
այս բոլորի վրա աւելացնենք այն, որ գետերի
ջուրը սաստիկ պակասել է և ոռոգման պա-
կասութիւնից բրինձի և բամբակի շատ ցանք-

ներ են փչացել, իսկ խաղողը և այգիները
չատ վնասվել են, մեր նահանգի տեսարանը
կը ներկայանայ շատ անմխիթար դրութեան մէջ:

Նրեանիսի նահանգի այս տագնապը ընդհա-
նուր է և մեր երկրի շատ տեղերում: Այսպէս,
յայտնի է, որ Գանձակի և Բագուի նահանգների
ամենամեծ մասն էլ այրվել է երաշտից. Վրաս-
տանը սարսափելի վնասներ է կրել կարկուտից,
այնտեղ էլ չը կայ բաւարար հունձ, այնտեղ էլ
գիւղացուն սպասում է ծայրայեղ պակասու-
թիւն: Չը պէտք է մոռանալ մանաւանդ այն
խոշոր հանգամանքը, որ այսպիսի մեծ դժբա-
խութիւնը պիտի տանէ մի ազգաբնակչութիւն,
որ վերջին մի շարք տարիներում էլ ենթարկ-
ված է եղել թանգութեան, պակասութեան, հե-
տաւարար հունձի բարեկարգ տնտեսութիւն, չունի
ոյժ, որ առանց մեծ տանջանքների կարողանայ
զիմանալ ներկայ տարվայ անբերրութեան:
Մեր առջև, այս ամառվայ վերջում, մի երկիր
է, որ արդէն բաւականաչափ թուլացած է, տըն-
տեսապէս մայլամ, որ յոյս ունէր այս տար-
վայ հունձի վրա, բայց յոյսի փոխարէն կատա-
րեալ յուսահատութիւն ստացաւ: Ինքն ըստ
ինքեան հասկանալի է որ այժմ, աւել բան
անցեալ տարիներում, հարկաւոր է օգնել
ազգաբնակչութեան, հարկաւոր է օգնել ժա-
մանակին, քանի որ դժբախտութեան սկզբուն-
ները, քանի որ չեն եկել ցուրտ ժամանակները,
երբ կարօտ ժողովրդի տանջանքները պիտի կըրկ-
նապատկեն: Որոշ տեղերի վիճակները մեզ մօտ
չը կան: Եթէ մի որ և է տեղից մի պատահա-
կան թղթակցութիւն կը տպվի մի լրագրում,
մենք մի թեթիւ հասկացողութիւն կը կազմենք
կարօտութեան մասին, եթէ չի լինի ոչինչ տե-
ղեկութիւն, մենք հանդիստ կը նստենք մեր
տեղը և երբէք չենք անցկացնի մեր մտքով, որ
մեր երկրը հազարաւոր ցաւեր ունի, բայց
դուրկ է լեզուից՝ այդ ցաւերը արտայայտելու
համար. եթէ նա լուռ է, այդ չէ նշանակում
թէ նա դոհ է, այլ միայն այն, որ նա համբ է:
Գիւղերում պատրաստված մարդիկ չը կան, որ
իմացնեն հասարակութեան թէ ինչքան մեծ է
կարիքը. գաւառական սակաւաթիւ ինտելի-
գենցիան միանգամայն անընդունակ է իր պար-
տաւորութիւնները հասկանալու: Եւ անա մենք
այս գուշակում ենք—քանի որ չոր ու տաք ե-
ղանակներ են, ամեն տեղ կը տիրէ լուռութիւն,
իսկ երբ կը գայ ձմեռը, երբ աղքատութիւնը
հազարաւոր ցնցող տեսարաններ կը հանէ լոյս
աշխարհ, միայն այն ժամանակ մենք կը սխա-
վենք մեզ յատուկ թմրութիւնից և կոպէկներ
կը տանք մեր պարտաճանաչութիւնը ցոյց տա-
լու համար: Բայց այն ժամանակ շատ ուշ կը
լինի և մեր կոպէկները չեն կարող ամբողջ լա-
նաւարած դժբախտութիւնը: Գիտեալով միայն
այն հանգամանքից, որ ամբողջ Անդրկովկա-
սում մասնաւոր կարելի է համարել մեծ վնաս-
ների չենթարկված տեղերը, մենք պիտի երեւա-
կայնք թէ որքան մեծ պիտի լինի ընդհանուր
դժբախտութիւնը, որ ցուրտ ժամանակներին է
սպասում: Գնցող տեսարաններով հանդէս գա-
լու համար: Եւ սակայն որքան մեղմութիւններ
կարելի էր մոյցնել այդ տանջանքների մէջ,
եթէ մենք այժմից սկսենք օգնութեան գործը:
Ռուսաստանի հարաւային մի քանի նահանգնե-
րում էլ այս տարի փչացել է հունձը. դառն
փորձերից խրատված ինտելիգենցիան և գաւա-
ռական հիմնարկութիւնները այժմից իսկ սկսել
են միջոցներ որոնել՝ ազգաբնակչութեան օգնե-
լու համար: Իսկ մենք լուռ ու անգործ ենք,
մեր արեան մէջ կայ այն զուրկը յատուկութիւն,
որ մինչև որ սովորաբար արքայաւոր չը ձեռէ մեր
զուրը և ցոյց չը տալ իր սարսափելի ցնցոտի-
ները, մենք տեղից չենք շարժվի և ոչ մի բան
չենք անի: Բայց մինչև երբ պիտի գերի միանք
այս ասիական անհոգութեան, այսպիսի պուղերի
հասկացողութեան ձեռքում...

ՆԱՄԱԿՆ ՆՈՒԹՈՒ ԳԱՒԱՌՈՒՅՑ

Կուտակչին զիւր, օգոստոսի 8-ին
Այս տարի համարեա թէ ամբողջ Անդրկով-

կատուում ու մասնաւորապէս Գանձակի գաւառում անձրեւներ եղան միայն գարնան սկզբին, իսկ յետոյ և ամբողջ ամառը անցաւ առանց մի կաթիլ անձրեւի, ուստի սաստիկ երաշտութիւնից, վնասվեցին բոլոր ցանքերը, հացահատիկները, չափովները, այգիները, բոստանները և խոտերը: Կան դաւաճներ, որոնք գիւղացիք չունենալով խոտ, ստիպված են անասուններին մի քանի օր խել շատ չնչին գնով. մինչև անգամ այս տարի ելլալներում աղբիւրները ջրով կտրվել և սակաւացել է, իսկ խոտերը մեծածախնութեամբ վառ և կարճահասակ են, ինչպէս, օրինակ, Ղազարի գաւառում: Նույն գաւառը ևս այս տարի մեծ վնասներ կրեց երաշտութիւնից և ջրի պակասութիւնից և շատ գիւղացիք իրանց չափովները անասուններին ուտեցրին, ինչպէս, օրինակ, Քիւրապի գիւղում և նրա շրջակայքում:

Անձրեւի կարօտ էր ամբողջ նահանգը և, ի միջի այլոց, Կուտկաշէնի գիւղը, որի ցանքերը նոյնպէս վնասվում էին: Այստեղ, յուլիսի 27-ին երեկոյան, մօտ ժամի 6—7-ին, ժողովուրդը սաստիկ ուրախացաւ, երբ երկինքը պատեցին սև ամպեր և լուկեց նրանց գոռուն-գոչումը ու անձրեւի կաթիլները սկսեցին ջրել ծառա գիւղի շրջակայքը: Հազիւ էր դադարել անձրեւը, որ ժողովուրդը գետակը, Վառլի ավազանը, սկսեց ոչ պակաս ամպերից գոռուն գոչումով վազել. գիւղացիք ուրախացած, վազեցին նայել ջրի յորդ նոսանքին, որին նրանք անհամբեր սպասում էին:

Կուտկաշէնցիք հազիւ էին հասել գետի ամբ, երբ նրանց առաջ բացվում է մի զարհուրելի տեսարան. նրանք տեսնում են, որ մի քանի օր ամբողջ գետակը լցվեց ջրով և սև ցեխով ու անագին բարձրով, որոնց ձայնից ականջ էր լըր լանում. ջուրը, կամ աւելի լաւ ասած՝ ցեխանման հոսանքը դուրս գալով ամբիւրից՝ սկսեց մօտենալ նրանց ու հոսել դէպի գիւղը: Գիւղացիք ահից իրանց կորցնելով՝ սկսեցին փախչել դէպի գիւղ՝ կանչելով «ով կարող է թող աղակալի, բայց նրանք չը կարողացան հասնել իրանց տները, քանի որ հոսանքը ահեղի, անդուր զազանի նման իր ճանկերը բացած՝ պատրաստ էր նրանց կլանելու, ուստի ծարահամած նրանք, կորցնելով իրանց զրկարկ ուսումնասնելով՝ մի կերպ կարողացան բարձրանալ ժողովուրդի ահալին ծառերի վրայ, որտեղ և մնացին ամբողջ գիշերը: Միւս գիւղացիք տեսնելով անկոչ հիւրը—կործանիչ հոսանքը մօտենալը, խելազարի նման ամեն ինչ թողնելով փախչում են մօտակայ բարձր տեղերը և բլուրների վրա:

Ընթերցողները կարող են երևալայել գիւղացիների ահ ու սարսափը, երբ տեսնում են թէ ինչպէս ամբողջ 1/2 վերստաչի տարածութեան վրա անագին բարձրութեամբ—մօտ 3—4 սաժէն—ջուրը վազում է դէպի իրանց բնակարանները և այգիները, գլորելով 600—1000 պոլս ծանրութեամբ քարեր, ամայացնելով ամեն ինչ և կործանելով տներ և այգեստաններ: Գիւղիները կորցրած խեղճներ անդոր են որ և իցէ օգնութիւն հասցնել և աղետել իրանց ունեցածը: Թող հոսանքը տեսնել է մօտաւորապէս 3—4 ժամ, որից յետոյ սկսում է նուազել, իսկ այդ կարճ միջոցում բոլորովին քանդում և անհետացնում է 15 տուն իր բոլոր ունեցածներով և վնասում է մօտ 70—80 տուն, իսկ անասունները թիւը դեռ որոշված չէ: Ինչ ասել կուզէ, որ ցեխանման հոսանքը բոլորովին ոչնչացրել է իր պատահած բոլոր այգիները: Մարդ պաշտած մնում է տեսնելով թէ ինչ ոյժ է ունեցել հոսանքը, որը սարից գլորել է համարեա թէ ամբողջ բլուրներ, քարեր, ամեն մէկը 2—3 սաժէն բարձրութեամբ և 2—3 սաժէն լայնութեամբ: Ի հարկէ այդ քարերը, ինչ որ պատահել է իրանց ճանապարհին, բոլորը ջարդել և ոչնչացրել են:

Անցել մասին իսկոյն յայտնեցին Նուխու գաւառապետին, որը հեռագրով յայտնելով Գանձակի նահանգապետին, ինքն շտապեց Կուտկաշէն գիւղը, վերցնելով իր հետ ճարտարապետին (инженеръ-гидравликъ), որ մի օգնութիւն հասցնէ ժողովրդին և մխիթարէ ու քաջաբեք նրան: Պ. նահանգապետը, ստանալով հեռագիրը, ինքն ևս անձամբ գնաց աղէտի տեղը տեսնելու, և ինչ զարհուրելի տեսարանի ակնատես եղաւ. նստած ձիու վրա ձեռքի մտակը բարձրացնում էր, բայց էլի չէր կարողանում հասնել այն բարձրութեան, որտեղից հոսանքը անցնելով թողել է հետքեր:

Կուտկաշէն գիւղը, որը Նուխի գաւառում, կարելի է ասած, համարեա թէ գիւղաքաղաք և ունէր փողոց ի շտաճ գրաւի տեսարան, պահանջապետին այժմ երևաց իբրև մի ամալի տեղ: Այստեղ, որտեղ առաջ գիւղի զբօսնելու

տեղն էր և լաւ փողոցը, այժմ մի սաժէն խորութեամբ առու է ընկած և այստեղ այստեղ երևում են մերկ ծառերը ու անագին քարերը: Գիւղացիք աղբիւրներով գիւղեցին պ. նահանգապետին օգնութիւն խնդրելով. նա կարճ, բայց ազդու խօսքերով պատմեց աղետի իսկական պատճառը և խոստացաւ միջնորդել օգնութեան ժամին:

Հոտանքը, ինչպէս յայտնի դարձաւ, սկսվել է ՎՇիխա ձորից, Կուտկաշէնի մօտ. այդտեղից հոսանքը քաշում լանում է Կրուշ գիւղի լեզուներին Գիւղ Գիւղ հողի և նրանց անասունները: Կրուշից ապրում են այդ ելլողներում և պարագում անասնապահութեամբ. յետոյ հասնելով Լազա գիւղը՝ քար ու քանդ է անում մի անագին ջրաղաց, քաշում տանում է 400 ոչխար և մօտ 60—70 զուլու մեծ անասուններ, անցնելով հասնում է Կուտկաշէն գիւղը և համարեա թէ ամայացնելով՝ անցնում է միւս գիւղերը: Կուտկաշէն գիւղից հոսանքին հոս է գնում միայն մի կին և վնասվել են հետեւեալ գիւղերը՝ Վանդա, Քիւրապի, Նովուր-Կիշալ, Թուրիսի, Գուրիսի և այլն: Միայն Կուտկաշէն գիւղի վնասը հասնում է 25,000—30,000 ռուբլու: Ինչպէս պատմում են, այսպիսի և աւելի վատ աղէտ սպասում է Նուխի քաղաքին:

Ակնատես

ՆԱՄԱԿ ԱՍԽԱՐԱԿԻՑ

Օգոստոսի 2-ին

Տիրահոգակ Սանդաճէները էլի գլուխ են բարձրացրել: Ինչպէս յայտնի է, այդ հարուստ կապալաւորները, Բորժոմի կալուածքին պատկանող խոտատեղիները կապալով վերցնելով՝ տալիս են այս և այն գիւղին, ամեն մէկին իրանց ստորի ուղած պալմանները թելադրելով: Բեժանո կամ ձանձղա գիւղը ընդհանուր երաշխաւորութեամբ (крупная поручка) պարտաւորվել է ամբողջ վճարը (կարծեմ 1500 ռ.) տալ մինչև խոտի կրելը, իսկ եթէ մի կօպէկ անգամ պատկան լինի, Սանդաճէն իրաւունք ունի խոտի կրելի արգելելու: Հիմա բոլոր գիւղացիները իրանց բաժինը վճարել են, բացի Սանդաճէների բարեկամներից մէկը, որն իր բաժինը, մօտաւորապէս 70 ռ., չէ վճարել դեռ: Սանդաճէն մանչերին էլ հէցն այդ էր պէտք, և անա նրանք առաջ են գալիս իրանց անգամ ձեռնառն պայմաններից օգտվելու: մօտ 10 օր է, որ նրանք արգելել են ձանձղալիների մի քանի տանեակ սալերը, և ոչ խոտն են տալիս, ոչ էլ սալերը: Դա, ի հարկէ, դաշտային աշխատանքների այս եռուս ժամանակը, անասելի վնաս է հասցնում գիւղացուն, և ծովափն ընկած մեր գիւղացին դէս է ընկնում, դէն է ընկնում և ոչինչ չէ կարողանում շինել, որովհետև պայմանն այնպէս է, «Արու թիկ-աղան» իրաւունք ունի: Դիմում են պրիստաւին, նա ասում է, թէ ձեռք սալերը իմ չըջանից դուրս են արգելված, դիմեցէք Բորժոմ: Բայց գիւղացին չէ կարողանում Բորժոմ դիմել, հեռու է. և անա մեր հաղաները՝ շարունակում են օգտվել վարչական կենտրոններից կարծած լինելուց, և գիւղացուն ամեն ևս տղէտ լինելուց:

Սակայն գիտունն էլ նրանց դէմ ոչինչ է. արգելված սալերից մէկը պատկանում է մի յայտնի ինտելիգենտ երկրաստարդին, որը նոր է վերադարձել Շվեյցարիայից՝ փրկիսօփայական կանգնողաւոր կոչումով: Բայց գիւղացին ոչ մի փրկիսօփայական սկզբունք չէն ընդունում, հրաջանքի փողերից բռնած՝ շարունակում են իրանց ուղղական գիրքը և սալերի պաշարումը... Ինտելիգենտ երկրաստարդը, գէթ ապագայում Սանդաճէներից ազատ մնալու համար, դիմում է իր գիւղացի ինքրը, թէ գնանք Բորժոմ և կալուածքի վարչութիւնից անմիջապէս կապալով վերցնենք արօտատեղիները, աւելի ձեռնառն պայմաններով, մասնաւորապէս որ այդ վարչութիւնը վերջերս պաշտօնապէս յայտարարել է, որ պատրաստ է սարքել աւելի շուտ գիւղական համայնքներին տալով՝ քան թէ մասնաւոր անհատներին: Բայց հնարաւոր քան է, որ մեր աղապաշտ գիւղացին իր աղայի փեշը բաց թողնէ և աւելի լաւ ապրէ. ինչպէս կարելի է առանց կապալաւոր աղային ապրել. վերջապէս, չէ որ աղան «բեզ ար մա զ» կը լինի... Եւ մեր աղան, բերները ուրեւելով, խղճէ ձայնի մի տարօրինակ երաժշտութեամբ, շարունակում է օգտվել ոչ միայն պայմաններից, «Երաւունքից», ինչպէս ներկայ հանդամանքում, այլ և գիւղացուն իրաւաբանական գիտակցութիւնից զուրկ և ստրուկ լինելուց, իր տնտեսական և նոյն իսկ աշխարհագրական գիւղացին գիւղացի է:

Ինչ կասեն այս աշխարհակ երեւոյթի վերաբերմամբ մեր խելօքները: Ամբողջ այսպիսի «աղա-

ներին», ամօթ ստրուկ և շողորմ գիւղացուն, ամօթ նաև այս բոլորը տեսնող և անտարբեր կերպով լուռին:

Սալլի մեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԱԳՈՐԾԻԹԱՆ

Նոր-Նախիջևան, օգոստոսի 7-ին

Առ 1 յուլիսի Ռ. Պատկանեանի մահաբժանի գումարն էր 2010 ռուբլի 25 կօպէկ: Ստացանք Կարաուր-Բազարից, պ. Կ. Բարոնեանից 5 ռուբլի և Ղուբայից, պ. Սալաթկեանի միջնորդութեամբ, 20 ռուբլի հետեւեալ պարոնների նուէրները՝ Ամիրջանեանի, Ն. Սարումեանի, Ս. Շահիջանեանի, Խաչատուրեանի, Մեղքոն Սալաթկեանի (երկ-երկու ռուբլի) և Ղասաբեանի, Նազարեանի, Շահազարեանի, Սալաթկեանի, տիկին Սափարեանի, օր. Գովարթեանի, օր. Սափարեանի (մէկ ռուբլի): Ուրեմն առ 7 օգոստոսի մեր մօտը կը լինի 2035 ռուբլի 25 կօպէկ: Խոնարհարար խնդրում ենք մեր անձաճ քահանային յիշատակը յարգողներէրց աջակցել մեզ գլուխ կանգնեցնել այս գործը: Նուէրները շարունակում ենք ընդունել (Нахичевань на Дону, Грнорію Чалхушвану):

Ի դէպ յիշեց, որ սոյն ամսի 22-ին կը լրանայ Փաճառ-Փաթիլայի մահվան եօթներորդ տարեգարծը, որը գոցէ առիթ կը տայ հայ հասարակութեան գէթ համեստ կատարել իր պարտքը, ուղարկելով իր լուծման յօդուտ ազգային երգչի մահաբժանի:

Գր. Չալխուշեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շատ երիտասարդներ և օրիորդներ, որոնք ունեն տնային վարժապետի և վարժուհու իրաւունք, շատ անգամ չեն վերցնում վկայականներ և յետոյ անհրաժեշտութիւնը պահանջած ժամանակն են դիմում ուսումնական վարչութեան, խնդրելով ուսուցչական վկայականներ: Ուսումնական վարչութիւնները մի քանի տեղեւում մերժել են տալ վկայականներ, առարկելով, որ այդ վկայականները պէտք է վերցվէին իրանց ժամանակին: Ժողովրդական լուսաւորութեան միջնորդները այժմ բացատրել է, որ վկայականներ տալու համար ժամանակը ոչ մի դեր չը պէտք է կատարի:

Ս. Պետրբուրգի բօսանք ընդունեց «Կասպիական խողովակաճեղ» ընկերութեան բաժնեթղթերը առուծախի համար: Ինչպէս յայտնի է, այդ ընկերութիւնը կազմվեց երկու տարի օրանից առաջ 600,000 ռուբլի դրամադրելով, որին աւելացաւ նորեք 400,000 ռուբլի և այդպիսով կազմվեց մէկ միլիոն ռուբլու հիմնական դրամադրում: Անցեալ 1898 թին բաժնետերերը ստացան զուտ արդիւնք 140%: Ընկերութեան նպատակն է ջուր մատակարարել Բագուի նաւթահանքերին և առհասարակ կազմակերպել ջրանցք շինելու գործը:

Թիֆլիսի ոստիկանութեան կարգադրութեամբ կորստում են թաղաքի մէջ եղած այն շինքին, որոնք անտէր են, թափառում են տնից տուն և անհանգստութիւն պատճառում աղքատաւորութեան: Ենթադրու է համար գործ են անում ցանցեր, իսկ տեղափոխելու համար յատուկ կառուցող, յարմարեցրած այդ գործի համար:

Պաշտօնապէս յայտարարվել է, որ Թիֆլիսում թող է տրվում հիմնել նաւթագործական ընկերութիւն 750,000 ռուբլի հիմնական դրամադրելով, բաժանված 3000 ակցիայի: Իւրաքանչիւր 250 ռուբլի արժողութեամբ: Ընկերութեան վարչութիւնը պէտք է գտնվի Թիֆլիսում: Ընկերութեան տնտեսն է «Թիֆլիսի ակցիոներական նաւթագործագործական ընկերութիւն» (Тифлисское акционерное нефтепромышленное общество):

ԲԱԹՈՒՄԻՑ մեզ գրում են. «Եթէ Գրան-սիական նաւով Թիւրքիայից եկած յոյները պատմեցին, թէ թիւրք կառավարութիւնը հայերին արգելում է նաև իր հողից դէպի այս կողմեր անցնելու: Թէ և այդ մասին դեռ ևս հաստատ տեղեկութիւն չը կայ, բայց և այնպէս այդ լուրը հաստատվում է աւելի նրանով, որ Տրապիզոնից երէկվայ եկած չղգաւաւով ոչ մի հայ չեկաւ, մինչդեռ այստեղ շատերն էին սպասում իրանց ազգակիցներին: Այդ լուրը մեծ տարաւ կուսանքի մէջ գցեց այստեղի թիւրքահայերին, որովհետև շատ ընտանիքների անդամներն էին մասը այստեղ է ապրում, իսկ միւս մասը Թիւրքիա: Թիւրքերի մէջ լուր է պտտում, որ իբր թէ այդ կարգադրութիւնը կը տեղի միայն մինչև օգոստոսի 19-ը: այդ օրը սուլթանի ծննդեան օրն է (Հիւլիսի-Հիւսայուն), ուստի հաւանական են համարում, որ այդ օրը սուլթանը յետ վերցնի իր այդ հրամանը՝ ազատութիւն շնորհելով հայերին՝ կանոնաւոր անցագրերով երթնելու իր և ուսուցչ հողի մէջ»:

ԿԱՐՍԻՑ մեզ գրում են. «Տեղիւ հայ-կաթօրիկ համայնքը ոչինչ է սիրով ու գիտակցօրէն վերաբերվել դէպի ուսումը և ուսումնարանը: Արդէն ուսումնարանի շէնքը պատրաստ է, որտեղ կառուց են 50 մանուկներ տեղաբնակ: Բուսուցիչներ արդէն վարձված են և կանոնաւոր դասաւանդութիւնը սկսվելու է սեպտեմբերին»:

ՉԱՐԻԱԽԼՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Չարդախլուն երկար ժամանակ է, որ հողի վէճ ունէր հարեան թուրք գիւղերի և բէկերի հետ: 1898 թին այդ վիճելի հողերի կէսը վճովեց յօգուտ մեր գիւղի, իսկ կէսը յօգուտ գանձարանի, որը (միւս կէսը) կրկին գիւղացիները վերցրին աճուրդով: Այս բանի վրէժը թուրքերը ուղում են գողութիւնով առնել. օգոստոսի 2-ին նրանք յափշտակել են մեր գիւղից մի գուլման, իսկ մի ուրիշ գուլմանից գողացել են մի եղբւր»:

ՄԵՂՐԻՑ մեզ գրում են. «Այս տարի մեր գիւղի բօժօրի (Կօօն) բերքը միջակից աւելի եղաւ և սպասածից աւելի գնով վաճառվեց, այն է 16 ռուբլի: Բաժարկի բերքը այս տարի լաւ չէ, մասնաւորապէս ամբիկական տեսակները, որից վերջին տարիներս սակաւ են ցանում, որովհետև այլ ևս չէ դիմանում շոգին և ամառվա կոշտ ձիւնադուրիւններին: Գիւղացիք ցանում են զարաղօղա կոշտ տեսակը, որից միշտ միջակ հունձ է սպասվում, եթէ ոչ աւելի, և վերև յիշած հիւսանդութիւնները շատ էլ չեն կարողանում աղբեր: Լաւ չէ այս տարի և խաղողի բերքը՝ չնորհիւ «թող» ասուած հիւսանդութեան, որը վարակել է աղբիւրների մեծ մասը: Նրաշտը սաստիկ էր. դեռ Մեղրին ջրառատ է, այնպէս որ բուսականութիւնը այնքան էլ չէ կարող վնասվել, բայց սաստիկ վնասվեցին արօտատեղերը: Իսկ շրջակայ, առանց այն էլ աղքատ գիւղերը անլըղի լինելով, բոլորովին վնասեցին: Բանջարանայինները և սեխի տափաստանները չորացել են, ծառերի տերեւները թափվում են, աշնանային պտուղներից՝ մի քանի տեսակները սաստիկ չորեց խակ-խակ թափվում են, կարծես աշուն լինի: Ցորենի հունձը թէ և միջակից բարձր է, բայց գնեցին էլ բարձր են, այն է՝ 1 ռ. 50 և 1 ռ. 60 կ. պողով, որ շատ ծանր է լինելու ցորեն գնող գիւղացու համար: Մեղրիի հասարակութիւնը անցեալ տարվայ նման մտադիր է ալ կողմերից ցորեն բերել քան, հասարակութեան հաշուով, և վաճառել ժողովրդին, որ աւելի էժան է նստում և աղքատ դասակարգը հնար է ունենում ձեռքից փող եղած ժամանակ՝ իր համար ցորեն գնելու»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Լ Ա Ք Օ Ր Ի

Հոչակաւոր փաստաբան Լաբօրի, որ պաշտպանում է Կրէյֆուսին միւս հոչակաւոր փաստաբան Ռեմանի հետ, ինչպէս յայտնի է, հոս դարձաւ մի զուտելի դաւադրութեան, որի նպատակն էր, անշուշտ, գրկել Կրէյֆուսին այդպիսի մի տաղանդաւոր պաշտպանից: Յայտնի է, որ այդ փորձը չափովեց և Լաբօրի դարձաւ Բէնի դատարանում և և շարունակում է իր գործը: Լաբօրիները լքել են Լաբօրիի դէմ արած սպանութեան փորձի մասնաւորութիւններով: Բերում ենք մի քանիսը «НОВОСТІ» լրագրի ստացած թղթակցութիւնից:

Լաբօրի կինը հէցն առաջին վայրկեանից ցոյց տուց մի զարմանալի կորով և քաջութիւն: 30 ժամ շարունակ նա չէր հեռանում իր վիրաւոր ամուսնու մահաճակարից: Լաբօրին, երբ ընկած էր փողոցում, ասաց անցորդներից մէկին. «Ես Լաբօրին եմ, կինս վաղեց օգնութիւն կանչելու, եթէ ինձ կենդանի չը գտնէ, ասացե՛ք նրան, որ իմ վերջին տառածուները նրա մասին են»։—«Լաւ, կասեմ», պատասխանեց անցորդը և անհետացաւ: Լաբօրին ինքն է պատմում այս բանը: Նրբ կինը վաղեց բերելով օգնութիւն և արտասուք թափելով բռնեց նրա գլուխը, որ տեսնէ թէ կենդանի է նա, որովհետև նա անշարժ ընկած էր, Լաբօրին թիւքց իր գլուխը դէպի նրա ոտները, մեծ դժուարութեամբ ջանք արաւ, բռնեց նրա ձեռքը և ասաց. «Այժմ ես լաւ եմ, դու ինձ հետ ես»։ Ծանր նա ամբողջ ժամանակ խոսում էր գործի մասին։—«Մարդապաշտանք—միթէ սա էլ հրամանով էր: Բայց նրանց ոչ մի բան չի օգնի: Հիմարտութիւնը առանց ինձ էլ կը յաղթանակէ»:

Միւս փաստաբանը, Գեմանով, պատմել է թղթակցին. «Այսօր Լաբօրին ինձ ասաց. իմ լինազագին Գեմանով, դուք տեսնում էք, որ ես ընկած եմ անշարժ, որովհետև ամենափողոցիկ շարժողութիւնն անգամ անասելի ցաւ է ուսուսումնաւոր: Ասացէ՛ք, ես աղապով եմ: Զիջե՛ք որ

ազատված եմ: Նման չեմ ազատված, դուք առանց ինձ յաղթանակեցէք, սա իմ ամենամոտ-րական ջերմ ցանկութիւնն է, յայտնեցէք կապիտանին (Կրէյֆուսին): Եւ Իեմանս աւել է, որ նա ազատված է...

Ամբողջ տան մէջ վիշտ և արտասուքներ են թաղաւորում: Գրեթե եկան Լաբորիի հայրն ու մայրը: Խեղճ ծերունիները գիւղում էին իմացել, որ իրանց որդին մահացու վէրք է ստացել: Նրանք իսկոյն ճանապարհ ընկան և բոլոր մեծ կայարաններում դողալով դուրս էին գալիս հարց ու փորձ անելու: Նրան բարի մարդիկ, որոնք Շարտրուում ասացին թէ որդին զեռն է մեռել, բայց մեռնում է, իսկ Վիտթելում, թէ նա այժմ երկի մեռել է: Այդ դրութեան մէջ ծերունիները համարեա կիսամեռ հասան Բէնն և միայն իրանց թշուառ հարսից իմացան, որ զեռ կենդանի է: Շարտրուակ հարկաւոր հեռագիրներ են գալիս քաղաքակիրթ աշխարհի բոլոր անկիւններէ: Պարիզում չիֆոթուիւնը և զայրոյթը անսովոր են: Բոլոր թաղերի բանուորները պատգամաւորութիւններ են ուղարկում «Petite Republique» լրագրի խմբագրատուն, որ իմանան թէ ինչպէս է Լաբորիի առողջութիւնը: Նման գործողութիւն լինի, Լաբորի մեռնի, կարելի է լուրջ միջնադէպքեր և չիֆոթութիւններ սպասել:

Վէրքը, սակայն, վտանգաւոր չէր և Լաբորի, մի քանի օրից յետոյ, ոտքի վրա էր:

ՆԱՄԱԿ ՖԻՆԱՆՍԻՍՏԻՑ

Պարիզ, յուլիսի 28-ին

Մի հայ կարող է սրիկայ, մարդասպան լինել, կարող է հազար ու մի զոհերի ախտերի տէր լինել, դա ոչ դարմանալի է և ոչ ազգային ինքնատիրութեան տեսանկիւնով վնասեցողիչ: Դա ցաւալի է միայն, որ ազգի մէջ կան բարոյապէս հիւանդներ, իսկ հիւանդը կարեկցութիւնից դուրս ուրիշ զգացմունք չը պիտի դարձնէ: Բայց երբ նոյն անձը անբարոյական լինելուց դատ նաև ցինիկ է, այսպէս ասած՝ գիտակցաբար չարագործ, երբ նա իր հոգու ցեխն ու ապականութիւնը աշխարհի առջև ի ցոյց դնելու զոհերի հանդէս ունի, և կարծես հրճուում է, որ ինքը սրիկայ է, երբ ոճիւրդ գործելիս շար-լուտանական քրքիւղով է պատասխանում առաքելութեան ձայնին, այն ժամանակ ցաւակցութիւնը դարձնում է մարդու մէջ և տեղի է տալիս մի արդար զայրոյթի, մահ ու ատելութեան: Եւ ճշմարիտ, որպէս հոգ լինի մարդկային ներդրումութիւնը, որքան լայն լինի համբերողութեան ոգին, այնու ամենայնիւ կայ մի սահման, որից այն կողմը անկարելի է ներդրում տալով զիտեղ առաքելութեան ոտնահարումը, անկարելի է չը գտաւ, թէ՛ «կանչ չարագործ, առաջ մի գնան, դու պղծում ես այդ սուրբ վայրերը»:

Կ. Պոլսում տարիներ առաջ մի թշուառական հայ իր կենքի վերջալուսին հայ քահանայի իրան չնորած անունը թիւրք մօլլայի առաջարկածի հետ փոխելու անպատկառութիւնն ունեցաւ: Շահազ էր, սկսեց կոչվել Ալի-Շահազ էֆէնդի, միշտ մնալով նոյն թշուառականը, ինչ որ առաջ էր: Ինչպե՞ս չտալի էր, բայց կատարվեց գնէլ թիւրքաց մարդաբաղաձում, մահմեդական աշխարհի սրտում և, եթէ չեմ սը-խալվում, այնպիսի պայմաններում, որոնք աւելի կամ պակաս չափով բացատրում էին այդ ա-նարկ քայլը:

Մարդիկ հաւասար բարոյական ոյժով չեն ծնվում. գաղափարի համար նահատակութիւնն ընտրեալների գործ է. դարմանալի չէ, որ զլիսի վրա փայլող սրի տակ հազարաւոր հայեր խաչը կիսալուսնի փոխեցին: Փաստը ոչ միայն ցաւալի, այլ արտասուքի է, զոհերը խորին դժու-րեան են արժանի: Բայց ինչ կասէք, ընթերցող, երբ մի հայ, կեսարացի Նալբանդեան, ուսա-նող, մահմեդականութիւն է ընդունում քաղա-քաղութիւնեան կենտրոնում, Պարիզում, առանց բռնադատվելու, առանց սրի, առանց մահվան սպառնալիքի, այլ այնպէս, յօժար կամքով, սի-րով, ոչ խաւարի մէջ, այլ օրը ցերեկով, ոչ ծա-րողջ Թրանսիայի, ինչ եմ ասում, ամբողջ աշ-խարհի առաջ: Եւ գիտէ՞ք ինչու... կրօնական ըզ-գացմունքից դրդված: Մ, եթէ այդպէս լինէր, մենք մի տող անգամ չէինք գրի, այլ նրա հա-մար, որ սուլթանից մի քանի ոսկի ամսական ստանայ այն արևմտ գութարից, որ իր ազգա-կիցների գրգռելիք է հանված: Խեղճ Յուզան, ով ասաց, որ քո ոճիւրդ աշխարհում եղակի է, որ բեզանից մեծ ոճադործ չը կայ:

Անցեալ դարում Մօսկոնքեթօն իր «Les lettres persannes»-ի մէջ միամիտ ֆրանսիացու, որ առաջին անգամն է պարսիկ տեսնում, ասել է

տալիս հետեւեալ բառերը. «Միթէ մարդ կարող է պարսիկ լինել»: Հետաքրքիր է, թէ ինչ կը բա-ցականչի այսօր ֆրանսիացին, տեսնելով հայ Նալբանդեանին դարձած թիւրք Մուստաֆա Ռաշիդ էֆէնդի: Ներկայից մէկը, կամ նա պիտի մտածի, որ հայը միակ ժողովուրդն է աշխար-հում, որ սիրում է իր դահիճներին, կամ, որ աւելի հաւանական է, պիտի ենթադրէ, որ թիւրքերն այնքան վատ չեն, ինչքան ասում են: Քանի որ հայը Պարիզում անգամ մահմեդակա-նութիւն է ընդունում կամայ, ինչու չը պիտի կարծիք, որ Հայաստանում էլ նրանք սիրով են ընդունում և հակառակ լուրերը չարամտու-թեամբ տարածված են միայն: Նշակի տեղը փաստի այս կերպ ընդհանրացումը տարօրինակ չը պիտի նկատվի, քանի որ օտարականը չէ կարող իրան անմասն իրենց թիւրքերի մէջ խորը թափանցել. որ մէկ ֆրանսիացուսն պատմեմ, հասկացնես, թէ այս Մուստաֆա Ռաշիդը մի հրէ է, որ ընդունակ է աճրդի հանել իր հարա-զատ մօր ստիճի կաթը, որ թողնում է, ծա-խում է իր ծնող ազգութիւնը, որովհետեւ նրա-նց էլ չան չունի: Նա թշուառ է, աղքատ է, ոսկիներ չէ: Կարող ոտանայ:

Այո, ընթերցող, Նալբանդեան, ինչպէս մի Ալի-Ջահադ էֆէնդի կարող էր Կ. Պոլսում կամ մի այլ թիւրք կենտրոնում թլփառվել Մուս-տաֆա-Ռաշիդ դաւնայ, կարող էր զլիսի չալմա փաթաթել, ազան կանչել, մենք մեր զոհունքը կը յայտնէինք խորին լուսթեամբ, խորին ար-համարանքով: Բայց երբ նա իր զարհուրելի ապրանքը բերում է եւրօպական շուկայ, երբ հոգու ցեխն այստեղ է հրապարակ դնում, վրան նշանակելով մի ամբողջ ազգի անուն, աղբի մէջ բաշ տալով մի նահատակ ազգի բարի համբաւ, երբ նա կարծես դիտմամբ օտար ազգե-րի առաջ կրծում է իր հարազատ մօր չո-րացած ստիճները և լպիւր ծովում է նայում արտասովոր ծնողի երեխին, այդ ժամանակ էլ լռել անկարելի է, և էլ կարեկցութիւն լինել չէ կարող: Գայրոյթը խնդրում է մարդու կողմը այդքան անուր, սև ապերախութիւն, այդ չը տեսնված չարագործութեան առաջ: Եփփիզմը և կրօնական ատելութեան անեն մի արտայայ-տութիւնը դատապարտելով հանդերձ, խորին ատելութեան առարկայ պիտի դարձնէ այդ սրիկային:

Ա. Ահարոնեանց

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍՎԱՍԱՆԻՑ

Նոր-Ջուղա, յուլիսի 16-ին

Տեղիս երկսեռ ուսումնարանների պարզա-բաշխութեան հանդէսը տեղի ունեցաւ այս առաւօտ՝ կենտրոնական ուսումնարանի յատկա-պէս պատրաստված ընդարձակ դահլիճի մէջ, առաջնորդի նախագահութեամբ և երկսեռ խումբ բաղնուլեան ու եւրօպացիների ներկայութեամբ: Ինչպէ՞ր բացվեց «Ջուղա» հիւանդանոցի երդու-որից յետոյ հայերէն, անգլիերէն և պարսկերէն ուսումնարաններ արտասանվեցին և երգեր երգվե-ցին, որոնցից շատերն արժանացան ծափահա-րութեան և համակրական ցոյցերի: Հանդէսի միջոցին կարողացան հոգաբարձութեան երեքա-մեայ պաշտօնավարութեան տեղեկագիրը, որը շատ երկար լինելով՝ չէ կարելի մէջ բերել, բա-նի որ բնի ժամանակից յետոյ պիտի տպագրվի:

Պարզեները առաջնորդը բաժանեց. աչքի էին ընկնում երեք հատ արձանի պատկեր, որ ինքը սրբազան առաջնորդը էր պարզեկ և որոնցից մի-նը Մկրտիչ Յակովբյանեանը արժանացաւ բա-տանալ՝ կենտրոնական դպրոցում ընդհանուր առաջնորդութեան համար, միւսը օրիորդ Նուարը Ն. Իսախան՝ օրիորդական դպրոցում ընդհա-նուր առաջնորդութեան համար և երրորդը՝ Վարդան Մ. Վարդանեանը, բարի վարքի հա-մար (աշակերտների մեծամասնութեան վկայու-թեամբ): Աւելորդ չէ յիշել և այն, որ մի ակա-նաւոր և ուսումնասէր պարսիկ, գիպուածաբար լրած լինելով յիշեալ աշակերտի բարի վարքի համար աստղի արժանանալը, ինչն ևս իր կող-մից յօժարակամ 50 դան նուրբեց նրան, որը մի շատ հազադիւտ դէպք է և շատ լաւ տպա-ւորութիւն թողեց հանդիսականների վրա:

Պարզեները բաժանվելուց անմիջապէս յետոյ, առաջնորդը ոտքի կանգնելով՝ պարագային յօ-ւարդ մի ատենախոսութիւն արեց, յիշեցրեց ժո-ղովրդին, թէ եւրօպացիները ներկայ ժամանա-կում ինչպէս են վերաբերվում դէպի կրթական գործը և թէ ինչ հակադասական առաջնորդութիւն են արել և անում են, չնչտեց և այն շատ կարե-ւոր էկտը, թէ ծնողները ինչպէս պէտք է վերա-բերվեն իրանց զաւակներին կրթութեան գործին:

Ապա հայ-կաթոլիկների գերապայծառը, որը հրախրված էր հանդէսին, ոտքի կանգնելով,

ներկայ եղող հանդիսականներին կողմից մեծ գո-հունակութիւն յայտնեց օրվայ հանդէսի համար և ամենաշքեւ բարեմաղթութիւններով շնորհա-կալութիւն յայտնեց հոգաբարձուներին նրանց եռանդուն գործունեութեան համար: Հանդէս էին դրված աշակերտուհիների ձեռագործները, որոնք, պէտք է խոստովանվել, շատ խնամքով էին պատրաստված և որոնցից շատերը հանդի-սականները գնեցին:

Յուլիսի 13-ի և 14-ի գիշերները թատրօնա-կան ներկայացումներ ունեցանք ուսումնարանների օգտին, բայց, դժբախտաբար, այս անգամ նրանք շատ անաշուղ էին և լաւ տպաւորութիւն չը թո-ղեցին ժողովրդի վրա: Խաղացին Աբա Գեղեցիկի ողբերգութիւնը (մի շատ անյարմար և չոր ու ցամաք պիէս) և «200,000» կատակերգութիւնը, որը լաւ էր և համեմատաբար աւելի լաւ խա-ղացին:

Զ. Պ. Յ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Köln. Zeit.» լրագրի մէջ կարդում ենք. «Գերմանիայի չը նայած բոլոր յուզմունքներին, չի դուրս գալ իր այժմեան սպասողական դիր-քից և չի էլ հրաժարվի իր քաղաքականութիւնից և այդ ոչ թէ այն պատճառով միայն, որ նա չէ կամենում խառնվել Թրանսիայի ներքին գործե-րում, այլ և այն պատճառով, որ զա գործ-նական տեսանկիւնով մի անօգուտ քայլ կը լի-նի: Ամեն մի բարեխիղճ և անչափաւոր մարդ, որը ուշադրութեամբ հետեւել է Գրեյֆուսի գոր-ծին, գիտէ, որ վերջինս գերմանական կառավա-րութեան հետ ոչ մի յարաբերութիւն չէ ունեցել: Ուրեմն, եթէ խաղը վերաբերվում է միայն Գերմանիային, Գրեյֆուս անմեղ է»:

«Berliner Tageblatt» լրագրի թղթակիցը հաղորդում է, թէ հայ-կաթոլիկներն Նորնորտի պատրիարքը թէպէտ արդէն ստանձնել է պատ-րիարքական պաշտօնը, բայց Բ. Կուռը հրա-ժարվում է հաստատել նրան պատրիարքի պաշ-տօնում:

«Сынъ От.» լրագրին հեռագրում են. «Պա-նիցարդի ապիւլ: խօսքով յայտնում է, թէ ինքը Մկարկոսյանին՝ հետ երբեք գրադրութիւն չէ ու-նեցել Գրեյֆուսի մասին և թէ իրան վերադրված նամակները կեղծ են: Գրեյֆուսի անունը Պա-նիցարդի լսել է միայն նրա ձեռքակալութիւնից յետոյ»:

«НОВОСТИ» լրագրին Բէննի թղթակիցը հա-ղորդում է, թէ ընդհանուր կարծիք է տրուում, որ Լաբորի դատարկութեան դռն է դարձել: Թօքոս այսօր դատարանի դահլիճում ասեց մի քանի մարդկանց ներկայութեամբ. «Մեզ զորչացրել են, թէ հակահրէականները որոշել են շաքաթ օր Բէննում և Պարիզում միաժամանակ սպանել մե-զանից ամենապայտնիներին: Պարիզի ձերբա-կալութիւնները արգելք եղան այդ մտադրու-թիւնը իրագործելուն»:

ՄՇԱԿԻ՝ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԵՑ

11 օգոստոսի

ՀԱՄԱՐՈՒԳ: «Hambourgeois Korrespondenz» լրագրից գրում է. «Գերմանիայից անդադար պահանջում են, որպէս զի կառավարութիւնը հրատարակի Գրեյֆուսի անմեղութիւնը հաստա-տող դոկումէնտը. դրան կարելի է պատասխա-նել, որ այդ տեսակ դոկումէնտներ գոյութիւն չունեն արդէն այն պատճառով, որ Գերմանիան երբեք և ոչ մի տեղ ոչինչ գործ չունէր Գրեյ-ֆուսի հետ»:

ՄԱՐԻՒԿ: Օպորտօնից ստացված տեղեկու-թիւնների համեմատ, այնտեղ երէկ ժամառախ-նով հիւանդանոցի երեք դէպք կար, որոնցից երկուսը անմիջապէս մահով վերջացան: Ամբո-խը սաստիկ ցոյց արեց քաղաքային լաբօրատօ-րիայի առաջ, դոկտօր Թօքոսի դիմաց:

ՊԱՐԻՉ: Ներկին և գիշերը երկուշաբթի օրը հանգիստ անցան: Գրեյֆուս խոսարար, թոքերի զորքերումով հիւանդ լինելով, թոյլութիւն չէ ստացաւ հեռանալ Շարքօ փողոցի վրա գտնվող տանից և փոխադրվեց ոստիկանական հիւան-դանոցը: Նա յայտնեց ոստիկանութեան տես-չին, որ պաշարվածների մօտ մնում են միայն մի քանի արկղիկներ կոնսերվներով և 50 կիլօ գետնախնձոր: Միլիտա և Ժերվիզ պատ-գամաւորները թոյլութիւն չէին տալ ինքնից պատ-նել Գրեյֆուսի մօտ համոզելու նրան, որ անձ-նատուր լինի Վալդէկ-Րուսօ թոյլութիւն չը տուց, ասելով, թէ անօգուտ է բանակցու-թիւնները վերականգնել: Պարիզը հանգիստ է:

Ընդհանուր խորհուրդների նստաշրջանը գա-ւառներում բացվեց: Մեծամասնութիւնը հաւանու-թիւն է տալիս կառավարութեան գործողու-թիւններին:

Բէնն: Կատարանի երէկվայ նիստի մասին հաղորդում են հետեւեալ մանրամասնութիւնները: Լաբորի ասեց Բէրտէնին. «Դուք ասում էիք, որ Գեմանիա արդէն պաշտպանում էր և ուրիշ լըր-

տեսներին և թէ նրան նշանակելին դատարանի կողմից: Վկան խոստովանեց, որ յիշաւ նա այդպէս էր ասում, բայց այն բանից, ինչ որ վերաբերում էր դատարանի կողմից նշանակե-լուն: Նա խոստովանեց, որ բարկանում էր Դե-մանի վրա այն բանի համար, որ նա վատ էր պաշտպանում Գրեյֆուսին, պաշտպանելով նրա անդադար ուրացումների սխտեմը: Դեմանի նը-կատեց, որ այդ նստաշրջանը վերաբերում է Գրեյֆուսին. ինչ վերաբերում է լրտեսներին պաշտպանելու համար դատարանի կողմից փա-տարան նշանակելուն, այդ բանը իրան պատի-ւ է բերում և ապացուցանում է, որ դատարանը վստահ էր նրա համեմատութեան վրա: Գրեյֆու-սի մի քանի նկատողութիւններից յետոյ, այդ միջնադէպքը վերջացաւ:

Ապա մայր Ժանդուս ցոյց տուեց, որ իր բարեկամներէ՝ մէկը, որը Գրեյֆուս անունով մի ունգարուհի սիրուհի ուներ, պատմեց իրան, որ այդ տիկինը շատ լաւ կապեր ուներ և նրանց թուով գտնվում էր Գրեյֆուս օֆիցէրը: Վկան մեծ գովասանքով խօսեց Գրեյֆուսի մասին:

Գեո և Բուլանձէ մայրները, Գրեյֆուսի նախկին ընկերները չորրորդ բիւրօում, վկայե-ցին, որ Գրեյֆուս շատ լաւ գիտէր այն բոլոր հարցերը, որոնց ուսումնասիրում էր զխաւօր շտաբը: Բուլանձէ անկացնում է, որ Գրեյֆուս դիմում էր իրան իր կատարած աշխատանքներին վերաբերեալ հարցերով: Գրեյֆուս նկատում է, որ երբէք չէր աշխատում իմանալ մի որ և է բան, բացի նրանից, ինչ որ նրան հարկաւոր էր իմանալ:

Լաբորի պատասխանելով գնդապետ Ժաննէ-լին, զարմանք յայտնեց, որ Ժաննէլին հարցու-փորձի չեն թարկեցին 1894 թւին: Այն ժամա-նակ բորդերօն վերաբերում էր ապրիլ ամսին: Ժաննէլ, այդ պատճառով, Գրեյֆուսին պաշտ-պանող փաստաբանի վկան էր, իսկ այժմ ա-տում են, թէ բորդերօն կազմել են օգոստոսին, և Ժաննէլին հարց ու փորձ են կնիքակում այն պատճառով, որ նա մեղադրող կողմի վկան դարձաւ, որովհետեւ ասում է, թէ տալիս էր Գրեյֆուսին հրացանաձգութեան ձեռնարկ յու-լիս ամսին:

Բէնն: Երէկ Լաբորիի անունով ստացվեցին կապիւններ ինքը ունեցող մի քանի տուփեր: Մայր տուփերը տուփերն անաշուղ են ինքնակալու-համար, և այսօր իմացվեց, որ նրանց մէջ զըր-ված է եղել բալասան վէրքեր բուժելու համար:

Բէնն: «Հալասի գործակալութիւնը: Նիստն սկսվեց 6 ժամ 35 րոպէին: Մինիստրութեան վերատուգող Բէյ, ճիշդ փաստեր չը բերելով, հաստատում է, որ Գրեյֆուս իր խօսակցու-թիւնների մէջ պնդում էր սպառնալիական պատրաստութիւնների և զօրքերի կենտրոնաց-ման հարցի վրա: Մինիստրութեան պաշտօնեայ մայր Վերվիէ հաստատում է Բէյի ցոյցմունքը զանազան դէպքերում անհանգիստ պաշտօնեաների հետ Գրեյֆուսի խօսակցութիւնների մասին:

Մայր Գիւլատիա յիշեցնում է այն բանի մասին, որ Գրեյֆուս այցելում էր անբարոյա-կան կանանց և տանու էր տալիս փողեր: Գրեյ-ֆուս ուղղում է մի քանի մանրամասնութիւն-ներ այդ ցոյցմունքների մէջ:

Պարիզի կալուածատէր Դիւրբէյլ վկայում է, որ Գրեյֆուսի հետ նա ծանօթացաւ Բօզոսն ա-նունով մէկի մօտ, ուր գտնվում էր նոյնպէս և գերմանական գիւնդարական կցորդը: Վկան ու-շադրութիւն դարձրեց Գրեյֆուսի և այդ կցորդի մէջ եղած ընկերական յարաբերութիւնների վրա: Բօզոսն յետոյ պատմեց վկային, որ Գրեյֆուս նրա կնիք սիրելանն էր. նա աւելացրեց, որ իր ձեռքում կան մեղադրող փաստեր Գրեյֆուսի դէմ, որոնց օգնութեամբ ինքն կա-րող էր դուրս անել տալ Գրեյֆուսին գործից: Գրեյֆուս յայտնում է, որ երբէք չէ ճաշել Բօզ-սօսի մօտ օտարազգի կցորդի հետ միասին: Նա պնդում էր և պահանջում, որ Դիւրբէյլ այդ կցորդի անունը տա: «Հարկաւոր է՝ աւելացնում է նա —գիտեմալ թէ ով է սուտ խօսում և ով է ճշ-մարիտ խօսում»: Փաստաբանները պահանջում են տեղեկութիւններ հաւաքել Դիւրբէյլի բա-րոյականութեան մասին:

Վալիտան Վալդէն վկայում է, որ մի քանի անգամ 1894 թւին ասել է Լէբուային բիւ-րօում Պիլիբի մօտ:

Մայր Լէբու ասում է, թէ տեսաւ Էստէր-հադին գործնական թնդանթագոթութեան ժա-մանակ 1896 թւին և նրան շատ հմուտ չէր հո-մոր թնդանթագոթային գործում: Նա աւելաց-նում է, որ 1896 թւին Պիլիբ խօսեց նրա հետ Էստէրհադի մասին այն ձևով, որ անկարելի էր կապիւնել Էստէրհադի յանցադրութեան մէջ: Քարտուղար կարդում է Էստէրհադի ցոյցմունքը

Типографія Грузинск. Т.—ва Большая Ваневская ул., № 27